

WADKÖPING

Barn i stan

Lärarhandledning

Kulspel på gatan. Sörmlands museums samlingar, hämtad 17 november 2022

orebro.se/wadkoping

ÖREBRO

WADKÖPING

Inledning

Välkommen till Wadköping!

Wadköping berättar om staden och livet förr. Här finns byggnader från 1500-talet och framåt, berättelser om fattig och rik. Hur levde människorna förr, hur var det att vara barn eller tonåring på den tiden?

Vi erbjuder en lärarhandledning du som lärare kan använda tillsammans med dina elever för att gå på upptäcktsfärd i Wadköping och lära om stadens historia.

Mål

Målet med lärarhandledningen är att ge eleverna en förståelse och upplevelse av hur det kan ha varit att vara barn och vilka levnadsförhållanden de hade i en mellanstor svensk stad under 1800-talet med kopplingar till idag.

Metod

Med hjälp av lärarhandledningen kan du som lärare tillsammans med din klass upptäcka Wadköping och dess historiska miljöer.

Metoden kallar vi *Upplevelsebaserat lärande med berättande*.

WADKÖPING

Inför besöket

Wadköpings öppettider är kl. 11–17 maj–augusti samt kl. 11–16 september–april. Museimiljöerna kan öppnas tidigare enligt överenskommelse, ring 019-21 62 20 eller mejla wadkoping@orebro.se.

För att ni ska få ut så mycket av besöket som möjligt rekommenderar vi att du förbereder eleverna på vad ni ska göra när ni är här. Under besöket i Wadköping är det du som lärare som ansvarar för dina elever. Ni är en del av andra besökares upplevelse och det är viktigt att alla respekterar våra historiska miljöer.

Ni är välkomna att äta matsäck i Wadköping. Vid Lekladan finns en särskild yta med picknickbord.

Lekmiljöer

I Wadköping finns några miljöer för fri lek - Lekladan, Lekbageriet och de utställda trädjuren.

Uppdrag till nyfikna elever

Frågor eller uppdrag finns presenterade med kursiv text. En del finns att hitta utomhus medan andra saker finns inne i museimiljöerna.

WADKÖPING

Staden innan 1846

Livet i äldre tiders Örebro var präglad av handel och hantverk. På 1850-talet bodde 5 000 personer här i staden.

Skråväsendet

Fram till 1864 var det bara städernas borgare som hade rätt att syssla med handel och hantverk.

Alla hantverkare måste vara borgare i staden och medlemmar av skrået för att få öppna en verkstad. Endast män kunde bli medlemmar. En kvinna som blivit änka kunde efterträda sin make om han varit mästare, så länge hon inte gifte om sig.

Hantverkaren hade ofta verkstad och bostad i samma hus. I hushållet ingick också lärlingar och gesäller. De bodde i verkstaden och åt, arbetade och levde tillsammans med mästarens familj.

Vilka hantverkare finns representerade i Wadköping?

(Det kan du lista ut genom gårdarnas namn, till exempel Tenngjutaregården o.s.v.).

WADKÖPING

Handel

Före mitten av 1800-talet var all handel utom marknader förbjudna utanför städerna. Först på 1860-talet blev det tillåtet att öppna affär var som helst. Vid den här tiden var handeln specialiserad, du köpte bröd hos bagaren, kött hos slaktaren, o.s.v. I handelsbodarna fanns varor som kunde förvaras under längre tid.

Torghandel

Färska varor som grönsaker, mjölk, smör, ost och fisk såldes på torget. Lördag var ofta torgdag.

En eller ett par gånger om året hölls större marknader. Den största av de stora marknaderna i Örebro var Hindersmässan i slutet på januari. Den hölls för första gången redan på 1300-talet!

I Örebro fanns förutom Stortorget även Trädgårdstorget, Fisktorget och Silltorget. Silltorget heter idag Järntorget.

Torghandel på Trädgårdstorget. Bildkälla Örebro Stadsarkiv, fotograf okänd

Vad heter torgen i Wadköping?

WADKÖPING

Barnen i stan

Barnen i stan växte ofta upp med kvarterets andra barn på gator och bakgårdar. En mycket liten del av barnen fick plats på den här tidens daghem och fritidshem, fast då hette det barnkrubbor och arbetsstugor. I stället var många barn utan vuxen tillsyn medan föräldrarna arbetade, de passades av äldre syskon.

Barn på söder. Bildkälla: Örebro stadsarkiv/fotograf Bernhard Hakelier

Ofta måste båda föräldrarna arbeta för att klara uppehållet. De som hade råd kunde anställa en flicka från landet för att ta hand om barnen. Det kostade inte mycket, hon fick nöja sig med mat och husrum. Eller kanske en släkting eller grannfru kunde titta till barnen. Men många barn lämnades alltså helt utan tillsyn på dagarna. Arbetsdagar på uppåt 16 timmar för en vuxen var ingen ovanlighet.

Barn på väster. Bildkälla: Örebro stadsarkiv/fotograf Axel Barr

WADKÖPING

Barnkrubban var för barn i åldrarna 1–7 år. Dagarna på barnkrubban var långa eftersom föräldrarna arbetade så många timmar.

Bildkälla: Örebro stadsarkiv/fotograf okänd

Örebro barnkrubba

Hittar du ett gammalt föremål som förr användes till barnpassning inne i Skomakaregården?

Staden, eller ”det allmänna” tog hand om barn vars föräldrar var döda, sjuka eller utfattiga. Många av barnen hamnade på barnhemmet Arbetshuset vid slottet. Disciplinen var hård och barnen skulle arbeta. Arbetshuset hade funnits ända sedan 1806 och styrdes av Örebro stad.

WADKÖPING

Målet var att motverka tiggeri och hjälpa den ökande skaran fattiga i Örebro. För att ta emot hjälp skulle den fattige göra rätt för sig. Från början sattes både vuxna samt föräldralösa och oäkta barn i arbete på Arbetshuset. Men sen blev det bara för barn.

Arbetsstugorna var för skolbarn i åldern 7–12 år. De fick komma ett par timmar på eftermiddagarna efter skolan och arbeta. Flickor ägnade sig åt sömnad, lagning och vävning, pojkarna fick lära sig att laga, sula och klacka skor eller göra korgar och borstar.

En del mammor tog hemarbete - sömnad, strykning, kartongvikning - för att kunna ha uppsyn över barnen. Men det var ingen bra lösning. Hemarbetet var dåligt betalt och man måste jobba dygnet runt. Många barn fick själva börja arbeta tidigt, tex som springpojkar efter skolans slut, för att bidra till familjens försörjning.

”Vi är några stycken som tagit hemarbete för att kunna ha uppsyn över småbarnen. Jag viker kartonger, grannfrun syr och en annan stryker. Tyvärr är det dåligt betalt så vi måste nästan jobba dygnet runt. De äldre barnen har själva fått börja jobba så att vi har råd att betala hyran.”

Bildkälla: Örebro stadsarkiv/fotograf Anna Hedström
Örebro arbetsstuga

WADKÖPING

Bostäder

”Vi är 7 stycken i min familj och vi bor alla i köket. Vi har ett rum men det hyr vi ut till några arbetare för att ha råd med mat.”

De flesta bostäder i staden var små och trånga, ofta bestod de av ett rum och kök. Golvytan i ett rum och kök var i genomsnitt 23 kvadratmeter. Där fick hela familjen tränga ihop sig.

I den lilla lägenheten kunde det bo mellan sex och tio personer eftersom familjerna var stora med många barn. De familjer som tjänade sämst bodde endast i köket eftersom rummet kunde hyras ut till utomstående personer för att få lite extrapengar. Till lägenheten hörde ibland ett dass och en vedbod. Ibland fanns även vindsutrymme med tvättstuga.

Att barn hade eget rum var otänkbart, de hade sällan ens en egen säng utan fick samsas med ett eller flera syskon. Till små barn bäddades ibland i en utdragen byrålåda.

Det fanns ingen el, inget rinnande vatten och ingen toalett eller dusch. Familjen eldade i och lagade mat på vedspisen, hämtade vatten i brunnen och fick gå på utedasset.

Bakgård gamla söder.
Bildkälla: Örebro stadsarkiv/fotograf okänd

Hittar du vedspisen?

Hur många pumpor hittas du i Wadköping?

WADKÖPING

Hygien och renhållning

Förr i tiden var det inte så rent i städerna. Det fanns inget avlopp för smutsvatten och inga toaletter inomhus. I stället fanns dass ute på gårdarna. Ett dass var en toalett med en tunna som skulle tömmas när den blev full.

Hittar du dassen och rövsraporna?

Avloppen var den ränna som fanns i kanten på gatan, den kallas rännsten. Där slängdes diskvatten och slaskhinken ut. Det följde säkert med potatisskal och en del annat. Då blev råttorna som fanns på bakgårdarna glada. Det fanns inga soptunnor att slänga skräp i.

Var finns råttorna? Hur många hittas du?

Gator och torg blev lätt smutsiga och det var svårt att gå torrskodd genom staden. Inte alla gator var stenlagda, men ibland fanns det kullerstenar att gå på. De riktigt förnämna invånarna kunde gå på borgmästarstenar. Det var lite större stenar som låg i mitten av gatan. Vanliga människor fick gå bredvid. Många fattiga familjer hade inte råd att köpa skor till sina barn utan de fick springa barfota i smutsen.

Bildkälla: Örebro stadsarkiv/fotograf Axel Barr

WADKÖPING

Hittar du borgmästarstenarna?

Det var också svårt att få tag på rent vatten att dricka. Det fanns inget rinnande vatten i husen. En del familjer hade en brunn med pump på gården, men de flesta hämtade sitt vatten i Svartån? Det var inte speciellt rent och många blev sjuka efter att ha druckit åvatten.

Kläder, lek och lekar

Barnen kunde inte vara inomhus och leka utan höll mest till ute på gator och bakgårdar.

Många barn såg trasiga och hungriga ut. Barnen fick ärva kläder efter sina äldre syskon och föräldrarna. Pojkarna fick ärva ett par byxor att ha i skolan, men man hade kapat av en halvmeter och sytt in dem. Flickorna kunde få ärva en kappa eller klänning. Mamman sydde ofta kläderna det köptes sällan nytt.

Skor var dyrt så många familjer hade inte råd att köpa skor till barnen. Ibland fanns kanske ett par skor som flera syskon fick turas om att ha. Ibland kunde skolan låna ut skor, det kallades låneskor, men det fanns sällan till alla som behövde. På sommaren sprang de flesta barfota men så fort första snön kom.

Ser du låneskorna i skolsalen?

På vintern åkte barnen kälke, kastade snöboll och byggde snöfästningar. Färdiga leksaker fanns nästan inte i arbetarhem, man fick göra sina leksaker själv. Därför gällde det att hitta och ta tillvara allt som kunde användas. Man samlade allt möjligt; krita, stenar, brädlappar, spikar m.m.

WADKÖPING

På sommaren rullade barnen tunnband, hoppade rep och hage, spelade kula, gick på styltor, gjorde båtar, lekte handelsbod.

Smälla fiskblåsor - när det rensades fisk togs fiskblåsorna om hand. De var roliga att smälla med.

Kurragömma och olika lekar var vanliga - Pipblindbock, Bro bro och breja etc.

Sörmlands museums samlingar, hämtad 17 november 2022

Spela kula

Arbete

”Jag heter Beda och är 11 år. Efter skolan arbetar som springflicka. Jag springer ärenden åt herr Svensson i handelsboden Jag tjänar 3 kronor i veckan. Jag arbetar alla dagar utom söndagar. När jag kommer hem får jag hjälpa till med att passa mina småsyskon när mor och far arbetar”.

Vem på Skomakaregårdens skylt tror du kan vara Beda?

WADKÖPING

Bildkälla: Örebro stadsarkiv/fotograf Sam Lindskog
Carl Svenssons handelsbod, Engelbrektsgatan

Maten var dyr och hyrorna höga. Alla i familjen behövde hjälpa till för att kunna betala, även barnen.

De flesta barn började arbeta när de slutat folkskolan, vid 12 års ålder. Men vissa barn började arbeta redan när de var 10 år. Egentligen var det förbjudet att anställa barn som inte gått ut folkskolan (från 1881), däremot var det tillåtet för barn att arbeta på loven.

Men på många håll var skoltiden bara 4 månader, resten var ”lov”. Många gånger var det barnen i de fattigaste familjerna som arbetade - de hade helt enkelt inte råd att låta bli.

Pojkar fick arbeten på fabriker och flickorna blev springflickor i någon affär eller hembiträde. En springflicka tjänade 3 kr i veckan. 1891 var lönen för ett barn under fjorton år i genomsnitt 3,97 kr/veckan. En vuxen man hade för samma arbete 9,37 kr/veckan.

Barn arbetade främst på tändsticks- och tegelfabriker, glasbruk, sågverk, spinnerier och väverier. Barn fick utföra sådana uppgifter som de vuxna inte kunde göra.

WADKÖPING

Många av fabrikerna var mörka och hälsofarliga.

Segelbergs Tändsticksfabrik är ett exempel på en arbetsplats i Örebro där det fanns många barn. Här arbetade i början av 1860-talet 172 arbetare. 87 av dessa var barn under 15 år.

Arbetet på tändsticksfabriken var farligt, unga flickor handskades med svavel och fosfor som behövdes till tändstickorna. Det hände att de fick allvarliga förgiftningsskador och blev förstörda i sina munnar och på huden.

Hvetlanda tändsticksfabrik, år 1910. Fotograf: Ekström, Nanny/Vetlanda museum

”Jag heter Hilmer och är 12 år. Jag arbetar på tändsticksfabriken. Arbetsdagarna är långa jag börjar 7 på morgonen och slutar 6 på kvällen. Min storebror som är 15 år jobbar ännu längre, ibland kommer han hem 10 på kvällen”.

WADKÖPING

Arbetstiden för 12–14 åringarna var 11 timmar och för 14–18 åringarna var den i genomsnitt 12 timmar. Men många barn arbetade betydligt längre, ibland mellan 14–16 timmar. Barn arbetade alltså lika långa dagar som vuxna. Arbetsveckan hade 6 arbetsdagar men på lördagarna kunde arbetstiden vara lite kortare.

I slutet av 1800-talet sjönk andelen barnarbetare i industrierna, främst för att nya mer avancerade maskiner började användas. Det gjorde att mycket av det arbete som barnen gjort för hand tidigare blev överflödigt.

Under 1900-talet blev det alltså långsamt bättre och fler barn fick gå mer i skolan i stället för att arbeta. Men långt in på 1900-talet var Örebro mycket fattigt. Särskilt under första världskriget och tiden därefter var svår och många barn behövde hjälpa till med att försörja familjen genom olika jobb.

Gustaf LM Erikssons Automobilfabrik. Fotograf okänd/Tekniska museet

WADKÖPING

Källor

Barn i stan - från sekelskifte till sjuttioal. Red Helena M Henschen

Barnen på gatan. Eva Lis Bjurman

Örebro läns museum

Sörmlands museum

So-rummet

Digitalt museum

Örebro stadsarkiv

